

ІРИНА ІВАНОВА
ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАЙМЕНУВАНЬ КВІТІВ (НА
МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕЛІЗИ ОЖЕШКО «НАД НІМЕНОМ»)

Вивчення номінації слів, які позначають квіти у художньому творі виявляється актуальним, бо воно дає можливість представити цей фрагмент картини світу. Проблеми, пов'язані з відображенням властивостей реалії у мотиваційних ознаках слова, вивчали О.О. Потебня, Т.І. Вендіна, В.В. Калько та ін. [Потебня 1985; Вендіна 1998; Калько 2003].

Зокрема, народну символіку спостерігаємо у розвідках О.О. Потебні, об'єднаних у збірник «Про деякі символи в слов'янській народній поезії» (1860 р.). На матеріалі народних пісень автор проводить етимологічне дослідження, кропива, наприклад, нагадує вогонь, бо вона жалить, і тому може служити заміною купальським вогнищам і символізувати гірке життя. Учений зближує рослини, про які одержані відомості на підставі різних ознак одних й тих самих функцій: кропива уподібнюється шипшині і терновнику на основі мотиваційних ознак «колоти, жалити = вогонь» [Потебня 2000: 21-22, 327].

Дослідження ономасіологічної структури російської мовної моделі світу проводить Т.І. Вендіна та присвячує розділ травам і квітам. Дослідниця показує, як у назвах «актуалізуються ті ознаки і властивості рослин, які відображають практичне і культурно-міфологічне освоєння людиною світ природи» [Вендіна 1998: 90]. Авторка виділяє наступні мотивуючі ознаки, покладені в основу аналізованих лексем, це якісно-характеризуюча, реляційна, локативна, темпоральна, акціональна, функціональна, екзистенціальна. Оскільки кожна рослина має більш ніж одну ознаку, «одна й та сама реалія може маніфестувати безліччю лексем, у яких актуалізуються різні мотиваційні ознаки. Ономасіологічний аналіз дає можливість дослідити мотиваційні зв'язки в процесі формування фітонімів та встановити, як інформація про властивості реалії відбивається в її назві.

Зібрані нами матеріали свідчать, що серед номінацій них ознак, покладених в основу назв квітів такі канали отримання інформації, як зір, дотик, нюх, смак і слух. Частотність даних каналів різна, причому пріоритет належить зору. Це дозволяє описати зовнішній вигляд квітки і локалізувати його, причому у лексемі може поєднуватися інформація з різних каналів. Важливим способом є вторинна номінація, а підставою метафоризації служать ознаки зовнішнього вигляду, головним чином форма квітки.

У назві квітів виділяється та підкреслюється одна ознака, яка дозволяє легше розпізнати і запам'ятати квітку, виділити її з різноманіття трав'янистих рослин.

Слід враховувати також те, ще у народній номенклатурі одна рослина може мати безліч назв, і кожне з них може підкреслювати різні ознаки рослини. Навпаки, одна і та ж народна назва може позначати ряд різних квітів, які не споріднені між собою. Мотиваційні ознаки часто засновані на схожих ознаках рослин, наприклад, таких, як різкий запах або те, що вони колючі на дотик.

Учені підкреслюють, що базою для ономазіологічного аналізу служить найбільш відпрацьована в мові інформація, яку відтворює внутрішня форма мовних одиниць.

Ми зосередили увагу на найменуваннях 80 квітів у тексті роману-епопеї Елізи Ожешко «Над Німаном» («частин рослини, органів розмноження, які складаються з маточки, тичинки й пелюсток навколо них»), які належать до родової назви *рослина* «організм, який живиться неорганічними речовинами повітря й ґрунту, є однією з форм існування живої матерії на Землі і належить до живої природи» [СТСУМ: 394, 777].

Слід зазначити, усі назви квітів поділяються на слова з прозорою етимологією (*nieśmiertelnik*, укр. *безсмертник*) і слова з непрозорою етимологією, які потребують спеціального етимологічного дослідження.

Щоб встановити внутрішню форму обраних для дослідження слів, необхідно залучити до аналізу матеріал споріднених мов - як прямих генетичних відповідників даної назви, а також семантично паралельних

найменувань з української мови. Зіставлення матеріалу споріднених мов допоможе встановити семантичну мотивацію етимологічно прозорих назв, походження і мотивацію назв етимологічно непрозорих, виявити моделі номінації, які діють у галузі ботанічної номенклатури. На тлі загальної спільності є певні розбіжності у моделях номінації окремих найменувань квітів.

В основу назв квітів покладено такі номінаційні моделі: 1) фізичні властивості (54, 4 % лексичних одиниць); 2) колір квітки (25 % слів); 3) локативність (10 %); 4) часова ознака; 5) назви квітів, що утворилися від прізвищ; 6) функціональне призначення тощо.

Зокрема, фізичні властивості покладено в основу слова *nieśmiertelnik*, укр. *безсмертник*, яке походить від слів *nie ma śmierci – wieczne życie*: *Usiewały gwoździki i nieśmiertelniki* (Засівали гвоздики і безсмертники) [7: 106].

Ознака колючості є мотиваційною для лексеми *głóg*, укр. *шипшина* < *чес. hloh* «*roslina kolczasta, ciernista*»: *Wysoko tam kwitły czerwone kwiaty głogu* (Там високо квітли червоні квіти *шипшини*) [7: 53].

Від дієслова «шелестіти» походить прозора назва *szelestuszka*, укр. *шелестянка*: *Te szelestuszki są bardzo miłe* (Ці шелестянки дуже милі) [7: 87].

Мотиваційна ознака найменування *piołunu*, укр. *полин* походить з інд. **pel, pol* «горіти, бути гарячим». Названо так, бо ця рослина гірка і має пекучий смак: *Ostra woń wyziewających piołunów* (Гострий запах полину) [7: 59].

Форма знаходиться в основі внутрішньої будови лексеми *dzwoniki leśnie*, укр. *лісові дзвіночки* від ц. – сл. *dzvonь* [ЕСУМ 1: 295]: *Były tam bujne liliowe dzwoniki leśne* (Були там буйні лісові лілові дзвіночки) [7, 2].

Квітку за формою подібною до зірки назвали *astra*, укр. *айстра* < гр. *aster* [SWO, 230]: *Wyglądała kobieca główka w różowe astry ubrana* (Виглядала головонька дівчини прикрашена рожевими *айстрами*) [7: 136].

Іншою мотиваційною ознакою, важливою для аналізованих найменувань, є колір квітки, наприклад, *brunelki*, укр. *суховершки* походить від лат. «*brunat*», *брунатний* [ЕСУМ: 118]: *Usiewały brunelki* (Засівали *суховершки*) [7: 106]. В основі мотиваційної ознаки слова *krwawnik*, укр. *звіробій*, на нашу думку,

покладено червоний колір: *Usiewały białe i różowe krwawniki* (Засівали білі і рожеві квітки) [7: 106].

Для слова *róża*, укр. *троянда* від лат. *rosa* релевантним виявився рожевий колір [SWO: 221]: *Ty zakwitniesz różą, a ja kaliną* (Ти завітнеш трояндою, а я калиною) [7: 5].

Локативна ознака є домінуючою у таких лексемах, як *wodna lilia*, укр. *водна лілія* від фр. *lilas* [SWO, 744]: *Tu i ówdzie wubijała się na powierzchni kępmi okrągłych liści i żółtych kwiatów wodnych lilii* (Тут і скрізь вибивалися на поверхню круглими купами листя жовтих квітів водних лілій) [7: 17].

Часові поняття лягли в основу внутрішньої форми слова *wieczorniki*, укр. *вечорниці* від слова *wieczór* [ЕСУМ: 157]: *Tu i ówdzie rozpierały się rozłożyste wieczorniki* (Тут і скрізь розпирали розложисті вечорниці) [7: 44]. Цікавою моделлю є мотиваційна ознака, утворена від антропонімів, зокрема, прізвищ учених, які вивели цей гатунок квітів: *fuksja*, укр. *фуксія* від прізвища Л. Фукса, німецького ботаніка [SWO, 424]: *Rozmarynami kwitnące fuksje* (Розмаринами квітучі фуксії) [7: 662]; *georgine*, укр. *жоржина* від прізвища російського вченого німецького походження Георгі [SWO, 496]: *Za śliwowym gajem iskrzyły się czerwone georginie* (За ліловим гаєм іскрилися червоні жоржини) [7: 148]; *kamelia*, укр. *камелія* від прізвища єзуїти і мандрівника Ламеллі, який привіз ці квіти у Європу в XIII ст. [ESJP: 590]: *Ta biała i pachnąca kamelia wyróżniała się z pośród wszystkich kwiatów w sadzie* (Ця біла і пахуча камелія вирізнялася серед усіх квітів у садочку) [7: 104].

За функціональним призначенням утворено слово *mietlica*, укр. *мітлиця* від псл. **mietlyca*, **mietola* «віник». Назва зумовлена тим, що колоски цих видів рослин зібрані у волоть, а також тим, що з них в'яжуть віники. [ТС СУМ : 348]: *Chwiały się całe lasy słabej i delikatnej mietlicy* (Буяли цілі ліси слабкої і делікатної мітлици) [7: 1].

Найчастотнішим словом серед досліджених назв квітів є *róża* (25 вживань у тексті). У народній традиції троянда символізує чесне, палке, справжнє

кохання. У романі Е. Ожешкової «Над Німеном» головна героїня Юстина Ожельська виражає свою любов до Яна Богатировича словом *róża*, тому таке важливе значення має для неї ця квітка. Інші назви (*blawatek, malwa*) зустрічаються відповідно 7 і 4 рази у таких ситуаціях замилювання квіткою в описі місцевості, саду, простору біля річки Німен.

Подальший ономазіологічний аналіз найменувань квітів відкриває можливості для якісно нового осмислення явища мотивації не лише як структурно-семантичного зв'язку мотивованого слова та мотиватора, але й дозволяє дослідити галузь людської свідомості та фрагмент картини світу.

Література

1. Везбицкая А. Язык, культура, познание: Пер. с англ. / Отв. ред. Кронгауз М.А., М., 1996.
2. Вендина Т.И. Русская языковая картина мира через призму словообразования (макрокосм) / Т.И. Вендина.- М.: Индрик, 1998.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение. – М.: Рус. яз., 1983. – 269 с.
4. Калько В.В. Когнітивно-ономазіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / В.В. Калько; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2003. – 20 с.
5. Манакин В.М. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 324 с.
6. Потебня О.О. Эстетика и поэтика слова. — К.: Мистецтво, 1985.
7. Orzeszkowa E. Nad Niemnem. – Warszawa: Wydawnictwo Literackie, 2002. – 1132 s.

Список скорочень

- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. – К.: Ранок, 1997.
- СТ СУМ – Словник тлумачний сучасної української мови. – К.: Ранок, 2002.
- ESJP – Brückner A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970.
- USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 2003.
- SWO – Słownik wyrazów obcych / Red. J. Tokarski. – Warszawa: PWN, 1971.